

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-7>

УДК 783.6(477)

Касянчук М.С.

Інститут мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка

МСТИСЛАВ ЮРЧЕНКО – ДОСЛІДНИК ТА ІНТЕРПРЕТАТОР НЕВІДОМИХ ХОРОВИХ КОНЦЕРТІВ МАКСИМА БЕРЕЗОВСЬКОГО

Анотація. Досліджено багатомірні аспекти діяльності Мстислава Юрченка – українського хорового диригента, музикознавця та інтерпретатора творчості Максима Березовського. Проаналізовано хорову збірку нот «Максим Березовський. Віднайдені хорові концерти» 2018 року, підготовану до друку диригентом та здійснений М. Юрченком запис концертів цієї збірки. Пошуково-архівна та музикознавча робота з двох джерел: київської колекції Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, і московської колекції рукописів Всеросійського музейного об'єднання музичної культури ім. Глінки, дозволила автору винайти невідомі хорові концерти М. Березовського. Виконавська діяльність Юрченка підсумовує наслідки ретельної текстологічної праці та музикознавчих розвідок. Нами наголошено, що Мстислав Юрченко є у наш час найбільш авторитетним інтерпретатором хорової духовної музики Максима Березовського, видатного українського музиканта класичної доби.

Ключові слова: хорова музика, український класицизм, невідомі твори, духовний хоровий концерт, диригент, текстологія, реконструкція, засоби музичної виразності.

Kasianchuk Mariia

Institute of Arts, Kiev Boris Grinchenko University

MSTYSLAV YURCHENKO – RESEARCHER AND INTERPRETER LITTLE KNOWN CHORUS CONCERTS MAXIM BEREZOVSKY

Summary. The task of restoring masterpieces of choral music as an organic part of the domestic spiritual culture appears both to the researchers and to the performers. They are particularly relevant in relation to the creativity of the central figures of Ukrainian classicism, among which Maxim Berezovsky takes a worthy place. A new collection of little-known choral works by M. Berezovsky published by M. Yurchenko in December 2018 presented us at once from three perspectives: performing, textual and scientific. Immanent unity, which is felt in the conductor's plan, gives the concert the through development of the idea of God's energy of the Holy Word and the Image. These symbols are successfully embodied in the construction of the contrast of the Tuthitiano and solo sections of the concert. Thus, we have investigated various aspects of the work of Mstyslav Yurchenko – the Ukrainian choir conductor, a well-known researcher-musicologist and interpreter of Maxim Berezovsky's creativity. The search and archive musicology work of M. Yurchenko, on the one hand, is realized in a large number of research articles of the conductor, in which the fundamentals of the musical language of concerts, their figurative balance, and the peculiarities of all means of choral expressiveness are comprehended. On the other hand, the rich practical experience with the scores gives the opportunity to work on the reconstruction of choral contests of concerts, which usually existed in the manuscripts of the voters. Thus, Berezovsky's four-volume concertos prepared for the second episode have an archival origin. They are borrowed by Yurchenko for comparison, analysis and reconstruction from two sources, among them: the Kiev collection of the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine and the Moscow collection of manuscripts of the All-Russian Museum Association of Music Culture. Glinka The editing and chorus mastering of musical manuscripts were supposed to be altered by notes and adventure, separate notes, melise, rhythmic durations, and subtitles. Executive activity summarizes the consequences of careful textual work and musical exploration. Thus, we can emphasize that in our time, Mstyslav Yurchenko is the most authoritative interpreter of choral spiritual music by Maxim Berezovsky, a prominent Ukrainian musician of the classical age.

Keywords: choral music, Ukrainian classicism, little-known works, spiritual choral concert, conductor, textology, reconstruction, means of musical expression.

Постановка проблеми. Історія української музики налічує багато когнітивних лакун. Доводиться констатувати, що у наш час ще й досі не віднайдені (або втрачені) твори видатних композиторів, відомості про яких залишилися лише у спогадах сучасників. Завдання відновлення золотого фонду хорової музики як органічної частини вітчизняної духовної культури постають як перед дослідниками, так і перед виконавцями. Особливо актуальними вони виявляються по відношенню до творчості центральних фігур українського класицизму, серед яких гідне місце посідає Максим Созонтович Березовський. Різноманітний творчий доробок відомий композитора XVIII сторіччя, що відрізняється

унікальними мистецькими рисами краси й досконалості, ще й досі не знайдено у повному обсязі. На початку XXI століття виконано його Симфонію до мажор (1770-1773), партитура якої була знайдена у приватній колекції в Римі 1998 року. Так, з опери «Демофонт» на сьогодні винайдено лише 4 арії, хоча італійська газета «Notizie Del Mondo» від 27 лютого 1773 року повідомляла про блискучу прем'єру твору, до того ж написаного на лібрето найбільш авторитетного майстра тієї епохи П. Метастазіо. Близько сорока великих творів М. Березовського сьогодні відомі лише назвою. Але справжнім мистецьким святом виявилось винайдення, публікація та виконання дев'яти чотирьохголосних концертів

композитора, що здійснено хором диригентом та музикознавцем Мстиславом Юрченком у грудні 2018 року [2]. Збірка дає можливість дослідити історію жанру хорового концерту епохи класицизму, збагатити хоровий репертуар, пропагувати вітчизняну хорову музику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Жанру українського хорового концертного творчості М. Березовського присвячена значна частина наукової літератури. Антоніна Лебедева-Ємеліна вивчає хорову творчість композитора як складову російського культурного простору [1], Марина Рицарева – у біографічному контексті [3], Ольга Шуміліна [4; 5; 6] зосереджується на жанрово-стильових проблемах. Найбільш ґрунтовними та комплексними є наукові розвідки М. Юрченка: нові факти біографії та огляд творчості надано науковцем для енциклопедичних видань Європи [7; 10]; виконавський аналіз найбільш складних концертів розкриває їх структурні та емоційно-образні закономірності [9]; архівно-пошуковий імпульс музикознавця та диригента реалізується у безцінних знахідках [2; 8]. Окрім того, кандидатська дисертація М. Юрченка, захищена у 1990 році у Санкт-Петербурзькій консерваторії була присвячена творчості М. Березовського в контексті української музичної культури XVIII сторіччя, що видається вкрай важливим і актуальним ракурсом теми дослідження й до наших часів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Між тим, нова збірка хорових творів [2], що видана М. Юрченком у грудні 2018 року та презентована ним відразу у трьох ракурсах (виконавському, текстологічному та науковому – як предмет музикознавчого розгляду) іще досі не отримала свого осмислення. Безцінні ноти М. Березовського, що невідомі широкому загалу, допоможуть розкрити особливості історичного шляху розвитку жанру хорового концерту у складний перехідний період від традицій бароко до класицизму.

Метою роботи є розгляд хорів збірки «Максим Березовський. Віднайдені хоріві концерти» у творчій та теоретичній інтерпретаціях хорового диригента та музикознавця Мстислава Юрченка.

Виклад основного матеріалу. Мстислав Сергійович Юрченко – знаний диригент, митець України. Ґрунтовну музичну освіту він отримав у класі професора кафедри хорового диригування Олександра Мінківського (1974 рік, Київська консерваторія). Потім навчався в аспірантурі при Інституті мовознавства, фольклористики та етнографії ім. Рильського (1982-1985 роки).

Зараз Мстислав Сергійович плідно поєднує викладацьку, наукову та творчу роботу: пише наукові статті, керує провідними хорами, викладає фах у студентів-диригентів провідних мистецьких закладів Києва. Його виконавська діяльність пов'язана з видатними хоровими колективами України. У різні роки він працював диригентом Київського камерного хору під керівництвом Віктора Іконника, очолював хори: студентів Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. Гоголя, хор української музики «Відродження» (1985-1995), хор Київського Будинку вчителя «Світоч» (1995-2001), хор Київської духовної семінарії та академії УАПЦ

КП (2000-2001), художній хор Михайлівського Золотоверхого собору (2001-2004), студентський хор «Академія» Національної академії керівних кадрів (2004-2010), хор церкви Миколи Набережного (2006-2011), студентський хор Київського університету ім. Бориса Грінченка «Магніфікат» (2011-2015), хор «Українського фонду духовної музики» (з 2016).

При колосально великій кількості хорових творів світських та духовних жанрів, що були виконані у концертах, виділяються своєю майстерністю монографічні програми, складені з творів М. Березовського. Деякі були записано на компакт-диски як в Україні, так і за кордоном. Відмітимо диск 1993 року «Українська духовна музика XVIII сторіччя. Максим Березовський» у виконанні камерного хору української музики «Відродження» під орудою Мстислава Юрченка, який згодом було записано у 2001 році в Англії (студією Claudio Records Ltd U.K.)

Презентація збірки «Максим Березовський. Віднайдені хоріві концерти. Випуск «А». Концерти чотириголосні» нових творів Березовського супроводжувалась виходом світлого диску, на якому озвучені твори композитора з цієї нотної збірки. Таким чином, компакт-диск містить запис дев'яти хорових концертів Максима Березовського у виконанні двох хорів під керівництвом Мстислава Юрченка – хором «Патріаршого собору Воскресіння Христового» української греко-католицької церкви та хором «Українського фонду духовної музики». Звукозапис відбувся в аутентичному звуковому просторі (приміщенні церкви Вишгородської Богородиці міста Вишгород, режисер – Олексій Грицишин).

Видання збірки віддзеркалює доробок багаторічної архівно-пошукової роботи Мстислава Юрченка. Цей процес спрямований на впорядкування багатотомної нотної «Антології української духовної музики». Серед ґрунтовних робіт цієї авторської серії відмітимо: «Кирило Стеценко. Хорові духовні твори» (1997); «Максим Березовський. Хорові духовні твори» (1998);

«Хвалить ім'я Господне. Співає хор «Видубичі» (2002); «Духовна музика українських композиторів 20-х років ХХ ст.» (2004).

Збірка 2018 року виходить з друку як п'ятий випуск «Антології української духовної музики», пізніше планується друк другої частини «Б» – двохорні концерти. «У пропонований збірник увійшли дев'ять чотириголосних хорових концертів композитора, які ще не видавалися. Перше видання цих творів заповнює прогалину, що досі існувала серед відомих концертних творів Максима Березовського початкового та завершального періодів його творчості і представляє його творчий концертний доробок у найбільшій повноті та цілісності. Концерти підтекстовано церковнослов'янською мовою з українською вимовою та додано англійську транслітерацію тексту» [2, с. 2]. Таким чином, нотно-текстові аспекти музики М. Березовського в редакції українського диригента набули всебічної наукової ґрунтовності та практичної досконалості.

Зосередимося на виконавському аспекті діяльності М. Юрченка. Як вище вже вказувалося, на диску 2018 року «озвучені» ноти концертів

М. Березовського. Семічастинний, лірико-драматичного характеру, пасхальний концерт *«Да воскреснет Бог»* побудований на окремих віршах псалма 67 (1-10, 35, 36). Глибина біблійних образів, віртуозна композиторська техніка дозволили Березовському втілити ідею дієвої сили Божого слова: яке допомагає і «расточати вразі», і милувати, і підтримувати палко віруючу людину. Саме тому бездоганна дикція вирізняє туттійні та сольні епізоди концерту. Юбіляції, форшлагги рясніють у сольних аріозних побудовах окремих епізодів. Гомофонно-гармонійні та монодійні фактури міцно тримають звуковий баланс голосів, а фуговані розділи йдуть від пружного пунктирного ритму та випромінюють енергію Божого слова. В основі концерту *«Слава во вишніх Богу»* текст Євангельської стихирі на утрени Різдва Христового. Це ранній період хорової творчості Березовського (перший петербурзький; як відомо, він продовжувався до 1766 року). У п'ятичастинній репризній композиції відчувається естетичний еталон та технологічний вплив інструментального виконавства: теми набувають відверто невокальних параметрів – віртуозності, моторності, також вражає ефектне застосування трелі у партії сопрано. Частини побудовано за принципом контрасту, де лірика, спокій та споглядальність кантових епізодів відтіняється активною дієвою фугою. Гармонійна вертикаль ретельно вибудована Мстиславом Сергійовичем – вона складається з вкрай виразних та складних для виконання еліптичних зворотів, альтерованих акордів тощо.

Два концерти на текст гімну Св. Амвросія Медіоланського *«Тебе, Бога, хвалим»* має два музичних втілення, два варіанти: Перший концерт *«Тебе, Бога, хвалим»* (№ 1, до-мажор) налічує п'ять частин і відноситься до італійського періоду (приблизно 1769-1774 рр.); другий концерт *«Тебе, Бога, хвалим»* (№ 2, соль-мажор) налічує шість частин і написаний пізніше (у другій «петербурзький» період, після 1774 року). Панегіричні концерти урочистого характеру, слов'янські варіанти католицького *«Te Deum»* вирізняються масивністю звучання, гронами акордів, що ретельно виважені у звуковому балансуванні майстерністю диригента. Семічастинний концерт *«Всі язичі восплецише руками»* на текст 46 псалма корелює до названих однойменних творів за композиційними знахідками передавання урочистого настрою та величного образу специфічними засобами хорового виразного звучання. Мініатюрний двочастинний концерт у 137 тактів *«Не іма ми інія помощи»* – кондак ікони «Пресвятої Богородиці *«Усіх скорботних радість»*» є зразком лірико-психологічного малого циклу. Перша частина – смиренна молитва, друга – активна дієва fuga, між ними – виразний контрастний епізод предиктового характеру. Внутрішній стрижень, що відчувається у диригентському задумі надає концертowi наскрізний розвиток ідеї Божої енергії Святого слова та образу. Ці

символи вдало втілено у побудові контрасту туттійних та сольних розділів концерту. Аналогічні ж композиція та способи втілення ідейного задуму спостерігається у концерті італійського періоду на текст 45 псалма *«Приидіте і видіте діла Божії»*. Унікальний за структурою 12-ти частинний концерт *«Господи, силою Твоею возвеселиться Цар»* прикрашав коронаційні ритуали та співався під час входу царя до храму («вхідне царське»). У аналітичному поясненні М. Юрченко вказує: «По при певну строкатість форми виконання концерту залишає відчуття стрункості побудови. Цьому сприяє логічне укрупнення частин у три об'єднанні зони: перша – з п'яти частин експозиційного типу, де перераховуються благодіяння, якими Господь нагородив Царя; друга – три фуговані частини, де йдеться про бажання Царя отримати наступні блага від Господа – вони виконують функцію музичної, а не словесної, розробки; третя – своєрідний чотиричастинний міні-концерт, який втілює образи ворогів Царя (а значить, і Господа!) та їх неспроможність перед лицем Бога [2, с. 12]». Тобто, індивідуалізовані композиційні форми відштовхуються від тексту та його символіки, що усвідомлює хоровий диригент та втілює у емоційно-образній канві та драматургії твору.

Висновки. Таким чином, нами досліджено різні аспекти діяльності Мстислава Сергійовича Юрченка – українського хорового диригента, знаного дослідника-музикознавця та інтерпретатора творчості Максима Созонтовича Березовського. *Пошуково-архівна музикознавча* робота М. Юрченка, з однієї сторони, реалізована у великій кількості дослідницьких статей диригента, в яких осмислені засади музичної мови концертів, їх образний баланс, особливості усіх засобів хорової виразності. З іншої – багатий практичний досвід роботи с партитурами надає можливість працювати над реконструкцією хорових партитур концертів, які зазвичай існували у рукописах поголосників. Так, підготовані до нотного другу рукописи чотириголосних концертів Березовського мають архівне походження. Вони запозичені Юрченком для порівняння, аналізу та реконструкції з двох джерел, серед яких: *київська колекція* Центрального державного архіву-музею літератури та і мистецтва України і *московська колекція* рукописів Всеросійського музейного об'єднання музичної культури ім. Глінки. Редагуванню та хормейстерській проробці нотних рукописів підлягали знаки альтерації біля ноти та приключові, окремі ноти, мелізми, ритмічні тривалості, підтекстовка. *Виконавська* діяльність підсумовує наслідки ретельної текстологічної праці та музикознавчих розвідок. Отже, можна наголосити, що у наш час Мстислав Юрченко є найбільш авторитетним інтерпретатором хорової духовної музики Максима Березовського, видатного українського музиканта класичної доби.

Список літератури:

1. Лебедева-Емелина А.В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765-1825) : каталог произведений. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 655 с.
2. Максим Березовський. Віднайдені хорові концерти. Частина «А». Концерти чотириголосні. Київ : Видавничий дім «КОМОРА», ГО «Український фонд духовної музики», 2018. 160 с.
3. Рыцарева М.Г. О неизвестном хоровом концерте М.С. Березовского. Памятники культуры. 1981. Новые открытия. Ежегодник АН СССР. Л., 1983. С. 187–193.
4. Шуміліна О.А. Проблема атрибуції духовних творів Максима Березовського та їх стиліова еволюція. *Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського : Науковий вісник*. 2011. № 2(11). С. 90–97.
5. Шумилина О.А. Максим Березовский: возвращение утраченного наследия. *Старинная музыка*. 2010. № 4. С. 14–18.
6. Шумилина О.А. Миницикл как композиционная модель раннеклассического хорового концерта (на примере творчества М. Березовского). *Музыка и время*. 2013. № 1. С. 15–26.
7. Юрченко М.С. Березовський Максим Созонтівч. *Митці України: енциклопедичний довідник*. Київ : Українська енциклопедія, 1992. С. 60–61.
8. Юрченко М.С. Итальянские письма о Максиме Березовском. *Памятники культуры: Новые открытия*. М. : Наука, 1988. С. 150–160.
9. Юрченко М.С. Хоровий концерт Максима Березовського «Приїдіте і видіте діла Божії»: виконавський аналіз. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 569–572.
10. Jurčenko M. Berezovskij Maksim Sozontovič // Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Kassel. 1999. Personenteil: in 18 Bde. Bd. 2. S. 1188–1191.

References:

1. Lebedeva-Yemelina A. (2004). Russkaya dukhovnaya muzyka epokhi klassitsizma (1765-1825) : katalog proizvedeniy. [Russian sacred music of the classicism era (1765-1825) : catalog of works]. Moscow: Progress-Tradition, 655 p. (in Russian)
2. Yurchenko M. (ed.) (2018). Maksym Berezovs'kyi. Vidnaydeni khorovi kontserty. Chastyna «A». Kontserty chotyryholosni. [Maxim Berezovskyi. Found choral concerts. Part "A". Concerts are four-voice]. Kyiv : Publishing House "KOMORA", NGO "Ukrainian Spiritual Music Foundation", 160 p. (in Ukrainian)
3. Rytzareva M.G. (1981). O neizvestnom khorovom kontserte M.S. Berezovskogo [About the unknown choral concert of M.S. Berezovsky] // *Pamyatniki kul'tury*. [Monuments of Culture]. *Yezhegodnik AN SSSR*. [Yearbook of the USSR Academy of Sciences]. Leningrad, p. 187–193. (in Russian)
4. Shumilina O.A. (2011). Problema atrybutsiï dukhovnykh tvoriv Maksyma Berezovs'koho ta ikh styl'ova evolyutsiya. [The problem of the attribution of spiritual creations of Maxim Berezovsky and their stylistic evolution]. *Chasopys Natsional'noi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P.I. Chaikovs'koho: Naukovyy visnyk*. [Journal of National Music Music of the Ukrainian Academy of Sciences named after P.I. Tchaikovsky: Scientific Newsletter], no. 2(11), pp. 90–97. (in Ukrainian)
5. Shumilina O.A. (2010). Maksim Berezovskiy: vozvrashcheniye utrachenogo naslediya [Maxim Berezovsky: the return of the lost heritage]. *Starinnaya muzyka*. [Ancient music], no. 4, p. 14–18. (in Russian)
6. Shumilina O.A. (2013). Minitsikl kak kompozitsionnaya model' ranneklassicheskogo khorovogo kontserta (na primere tvorchestva M. Berezovskogo). [Mini-tsikl as a compositional model of the early classical choral concert (on the example of the work of M. Berezovsky)]. *Muzyka i vremena*. [Music and Time], no. 1, p. 15–26. (in Russian)
7. Yurchenko M. (1992). Berezovsky Maksim Sozontych. [Berezovsky Maksim Sozontych]. *Myttsi Ukrayiny: entsyklopedychnyy dovidnyk*. *Kyyiv: Ukrayins'ka entsyklopediya*. [Mytzy Ukrainy: encyclopedic reference. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia]. (in Ukrainian)
8. Yurchenko M.S. (1988). Ital'yanskiye pis'ma o Maksime Berezovskom [Italian Letters on Maxim Berezovsky]. *Pamyatniki kul'tury: Novyye otkrytiya*. [Monuments of Culture: New Discoveries]. M.: Nauka, pp. 150-160. (in Russian)
9. Yurchenko M.S. (2018). Khorovyy kontsert Maksyma Berezovs'koho «Pryidite i vydite dila Bozhyyi»: vykonavs'kyi analiz. [Choral Concert by Maxim Berezovsky "Come See and See the Deeds of God": Performing Analysis]. *Molodyy vchenyy* [Young scientist], no. 2, pp. 569–572. (in Ukrainian)
10. Jurčenko M. Berezovskij Maksim Sozontovič // Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Kassel. 1999. Personenteil: in 18 Bde. Bd. 2. S. 1188–1191. (in German)